

TeVoet Wandelroute 027: Rondje Veenhuizen (Dr)

Wandelen door een Kolonie van Weldadigheid

Deze rondwandeling is gemaakt en voorzien van achtergrondinformatie door Jos van der Heide, en beschreven in Lopend Vuur van december 2021.

In dit document de routebeschrijving, gecombineerd met de achtergrondinformatie. *Er is op de website ook een document van de routebeschrijving zonder de achtergrondinformatie.*

Voor het hele verhaal van Veenhuizen is de Luistertour van het Gevangenis­museum aan te bevelen (reserveren!)

Start- en eindpunt: Hotel-restaurant Bitter en Zoet in Veenhuizen.

Bereikbaarheid OV: bus 14/584 Assen – Drachten (-Leeuwarden).

Horeca: bij het startpunt, rond het Tweede Gesticht, rond het Maallustcomplex en in het Ambachtscluster; onderweg in het gebied van het Derde Gesticht (Coco Maria – check openingstijden).

Lengte: korte route ca 17 km brengt je door de bossen en landerijen aan de noordkant van Veenhuizen en door het dorp zelf. De lange route is 28 km heeft een extra lus langs het Fochteloërveen aan de zuidkant. Buiten de dorpskernen is de route voor meer dan 95% onverhard. In de beschrijving zijn beide routes aangegeven.

De paden zijn goed te belopen, maar bij langdurige natte perioden kunnen m.n. de schouwpaden langs De Slokkert zeer nat zijn. En bij de korte route moet ook over een hek van ca 1 m worden geklommen. In de routebeschrijving zijn omleidingen aangegeven.

De routes zijn niet gemarkeerd; over een groot deel wordt de nieuwe NIVON-route “Het Stellingenpad” (al beschikbaar op de NIVON-website, het bijbehorende boekje verschijnt in april 2022) gevolgd, maar daar wordt wel van afgeweken.

Honden mogen mee, mits aangelijnd.

Inleiding

Een wandeling rond Veenhuizen brengt je in een zeer bijzondere omgeving: zowel cultuurhistorisch – Veenhuizen is één van de Koloniën van Weldadigheid, die het begin betekenen van de publieke sociale zorg in Nederland – als landschappelijk – je maakt een tijdreis door wat ooit een sterk geïsoleerd vrijwel onbewoond gebied was met woeste gronden en armoedige begroeiing te midden van uitgestrekte veengebieden. Hieronder vind je twee routes: de korte route door Veenhuizen en het noordelijk landschap, voor de langere is deze aangevuld met een bezoek aan het zuidelijk gelegen Fochteloërveen.

De Koloniën van Weldadigheid

Nederland was er in het begin van de 19de eeuw slecht aan toe. Na Napoleon en de Franse bezetting heerst er bittere armoede, zowel in de steden als op het platteland. Veel mensen raakten aan de bedelstaf of vervielen tot prostitutie en landloperij. Door de slechte hygiënische situatie en de slechte gezondheidszorg was het sterftcijfer hoog. Regelmatig werden nieuwgeborenen te vondeling gelegd omdat de kosten voor hun onderhoud voor

veel ouders te hoog waren. Ten gevolge van het hoge sterftcijfer werden veel kinderen vroegtijdig wees.

Om deze paupers een perspectief te bieden op een beter bestaan richtte generaal Johannes van den Bosch in 1818 de “Maatschappij van Weldadigheid” op. Het was het begin van een groot maatschappelijk experiment om de paupers tot zelfredzaamheid te brengen door zelfwerkzaamheid, tucht en noeste arbeid onder begeleiding van deskundigen. Om dat te kunnen doen stichtte de Maatschappij met steun van de overheid verspreid over het toenmalige “Koninkrijk der Verenigde Nederlanden” (ongeveer het huidige Nederland en België samen) een zevental “Koloniën van Weldadigheid”.

Begonnen werd met 5 “vrije” koloniën: Frederiksoord, Wilhelminaoord en Willemsoord in Drenthe, Merksplas en Wortel in De Kempen; in Veenhuizen kwam een opvang voor wezen en vondelingen uit de steden. De koloniën waren “vrij” omdat paupers zich er vrijwillig voor konden aanmelden: toegelaten werden zij die naar verwachting op termijn in staat zouden zijn zelfstandig een (boeren)bedrijf te kunnen voeren. Ze kregen met hun gezin een huisje met een stukje grond om eigen voedsel te verbouwen; hun kinderen gingen naar school en het kerkelijk leven nam een belangrijke plaats in. Ook werd hen orde en tucht bijgebracht en er golden strakke regels voor de hygiëne. Na verloop van tijd zouden zij naar verwachting zó succesvol zijn dat de koloniën geheel zelfvoorzienend zouden worden.

In deze “vrije” koloniën was “geen plaats voor mensen met een minder zedelijk en goed gedrag”: landlopers, bedelaars, souteneurs en wat dies meer zij. Omdat al snel bleek dat er toch behoefte was aan opvang van deze groep werden daarom twee “onvrije” of “dwangkoloniën” ingericht: Ommerschans en Veenhuizen. Zij die veroordeeld waren voor hun ongewenst gedrag werden daar naartoe “opgezonden”. Omdat verwacht werd dat ze door strenge tucht en noeste arbeid hun slecht gedrag konden afleren werden zij “verpleegden” genoemd. Overdag werden ze te werk gesteld op de landerijen en in bedrijfjes, terwijl ze ’s-nachts gezamenlijk in grote gebouwen, “gestichten”, werden opgesloten.

Het oorspronkelijke idee dat de koloniën volledig zelfvoorzienend konden worden bleek in 1859 te hoog gegrepen: er bleef financiële steun van de overheid nodig. De Maatschappij werd daarom grondig gereorganiseerd. De vrije koloniën gingen hun eigen weg, de onvrije koloniën werden aan de overheid overgedragen. Deze maakte van de gestichten Rijkswerkinrichtingen, later ook strafinrichtingen.

Hoewel in de loop der tijd veel is verdwenen hebben alle koloniën toch hun sporen in het landschap achter gelaten: vele zo uniek vanwege het bijzondere cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke karakter dat ze in juli 2021 door Unesco tot Werelderfgoed zijn verklaard.

Veenhuizen

De Maatschappij van Weldadigheid begon de kolonie Veenhuizen in 1822 als opvang voor vondelingen en wezen uit de stad. Omdat al spoedig bleek dat er daarvan veel minder waren dan gedacht was hier plaats voor de start van een “dwangkolonie”. Er kwamen naast

de kinderopvang drie gestichten, elk met een capaciteit van 1200 verpleegden. Voor de werkverschaffing kwamen er boerderijen met landerijen en werd ten behoeve van de veenwinning de omgeving ontsloten met vaarten. Om zelfvoorzienend te kunnen zijn werden diverse bedrijfjes opgericht.

De architectonische opzet van de kolonie en de landinrichting was sterk op de militaire leest van Johannes van den Bosch geschoeid. Zo zijn de vaarten en de gebouwen strak georiënteerd op de Martinitoren in Groningen, ten tijde van de aanleg hier op ca 25 km goed zichtbaar toen de omgeving nog bestond uit kale “woeste gronden”. De lokale onderverdeling van afmetingen werd gebaseerd op het wiskundig ideaal van de Gulden Snede. En de opvoedkundige moraliteit was even strak: veel huizen en gebouwen hebben een opschrift dat de voorbijganger verheft en brengt tot een dieper en “beter” inzicht en gedrag.

Veenhuizen werd bij de ontbinding van de Maatschappij in 1859 eerst een Rijkswerkinrichting voor landlopers en bedelaars, na verloop van tijd werd het meer en meer een strafinrichting. Die transformatie duurde tot 1970, toen de laatste verpleegden vertrokken en het alleen nog gevangen kende (wat nog steeds zo is, er zijn nog steeds drie gevangenen operationeel). Tussentijds werd het dorp regelmatig uitgebreid met woningen en voorzieningen voor het personeel. Tot in de jaren 80 van de vorige eeuw was het dorp alleen toegankelijk voor bevoegden (omdat de opa van ondergetekende beheerder was van één van de gevangenisboerderijen waren wij ook bevoegd! Hij was boer op het Essererf, nu de boerderij bij de Tuinen van Weldadigheid). Ook moest het personeel na beëindiging van het dienstverband (b.v. bij pensionering) verhuizen uit Veenhuizen. Nadien is het dorp opengesteld en zijn de woningen en bedrijfsruimten (buiten de gevangenen!) ook beschikbaar voor anderen. Maar mede door die langdurige afgeslotenheid is veel oud erfgoed bewaard gebleven, en door een grondige en doelgerichte renovatie van het oude erfgoed krijg je een goede indruk van hoe het er leven er was in de kolonietijd. (De Luistertour van het Nationaal Gevangenis­museum brengt het geheel nog meer tot leven!)

Routebeschrijving met toelichting

De nummers in de routebeschrijving verwijzen naar de nummers op de kaart.

Km's tussen haakjes: de afstand vanaf het startpunt. Dubbele getallen in deel C: de eerste voor de korte route, de tweede voor de lange.

De wandeling begint bij hotel-restaurant Bitter en Zoet bij het oude ziekenhuis (met op de voorgevel het opschrift “Vertrouw op God”). Je ziet o.m. ook het oude quarantainegebouw, het sectielokaal, een lijkenhuis, de apotheek, een dokters- en een apothekerswoning: de gezondheidszorg had veel aandacht! In het bos kom je langs de oude ijskoepel, waarin destijds medicijnen werden bewaard; vlak daarna wandel je langs de Tuinen van Weldadigheid met o.a. een kwekerij van bijzondere biologische groenten en de zorgboerderij Essererf.

1. *Ga langs de ingang van Bitter en Zoet en linksaf tussen de gebouwen door (aan je rechterhand het oude ziekenhuis). Dan direct rechts naar het bruggetje bij de bosrand. Hier overheen naar links. Rechtdoor langs de ijskoepel. Het pad volgen*

naar de asfaltweg (km 0,4); onderweg zie je aan je linkerhand de Tuinen van Weldadigheid.

- 2. Op de asfaltweg links (rechts zie je verderop de zwaarbeveiligde ingang van Esserheem). Op de T-kruising aan het eind van de weg (de Eikenlaan) rechts het onverharde pad op (km 0,6). Na ca 100 m het eerste pad links (km 0,7).*

Al snel loop je Veenhuizen uit en ga je over de uitgestrekte landerijen waar de verpleegden te werk werden gesteld: een combinatie van bossen, weiden, graslanden en veengebieden. En stilte!

- 3. Direct na het eind van het weiland aan je linkerhand het eerste pad links (km 1,4). Aan het eind van dit pad even links en direct weer rechts (km 1,8).*
- 4. Rechtdoor naar het eind van dit pad op de T-kruising met een asfaltweg, de Oude Norgerweg (km 2,2).*

Het Derde Gesticht

Op de Oude Norgerweg ben je op de plek waar vroeger het Derde Gesticht stond. In dit Gesticht werden die mensen ondergebracht die te zwak waren voor het zware werk op het land, en oudere weeskinderen. Hier waren diverse bedrijfjes waarin de verpleegden te werk werden gesteld. In de loop van de 20ste eeuw is dit gesticht verdwenen door bouwval en brand; wel zijn er nog diverse overblijfselen van de bedrijfjes zichtbaar. En het oudste gebouw van Veenhuizen: Jachtweide, in 1723 gebouwd als herberg en wisselplaats voor paarden. Zomers zijn de contouren van het gesticht zichtbaar als carré van bloemen.

- 5. Op de T-kruising met de Oude Norgerweg rechts. Na ca 100 m wordt de weg weer onverhard. Nog 300 m rechtdoor, dan linksaf bij het bordje "Het Spaanse Kerkhof" (km 2,7).*

Het Oude Dorp

Op de open plek vlak na de afslag loop je rond een vage heuvel: het enige zichtbare restant van het Oude Dorp, het oorspronkelijke "Venehuizen". In de middeleeuwen was hier een dorpje met een paar huizen en een kerk. Deze zijn tijdens de Tachtigjarige Oorlog grondig verwoest en nooit weer herbouwd. Nu is het een prachtig bosgebied met een bijzondere begroeiing. Ook bekend als "Het Spaanse Kerkhof": waarom is niet bekend. Misschien omdat vanuit hier in de Tachtigjarige Oorlog de katholieken uit Drenthe zijn verjaagd?)

- 6. Ga half rondom de open plek en rechtdoor naar een T-kruising (km 2,9). Rechtsaf en na 100 m weer rechts (het eerste pad), terug naar de Oude Norgerweg (km 3,2).*
- 7. Daar links en over ruim een kilometer steeds (ongeveer) rechtdoor. Je loopt het bos uit, verder rechtdoor de brug over een afwateringssloot over (km 4,5); voor en na deze brug een stukje verhard pad. Je bent nu in de Tempelstukken.*

De Tempelstukken

Met de brug kom je in de Tempelstukken. Oorspronkelijk natte, bloem- en kruidenrijke graslanden die werden gevoed door kwelwater uit het naastgelegen hogere gebied; het

veenbeekje De Slokkert zorgde voor de afwatering. Het gebied kende een breed scala van bijzondere planten als zonnedauw, dalkruid, bosanemoon, witte klaverzuring, en – heel bijzonder – het bodemplantje de Norgerbosmuur. In 1964 is de afwatering “verbeterd” door de aanleg van de afwateringssloot die je zojuist overstak en het rechte trekken van de beek. Met betrekkelijk succes: de Tempelstukken vielen droog, de bijzondere planten verdwenen. Gelukkig voert Natuurmonumenten, de beheerder van dit gebied, sinds enige tijd herstelmaatregelen uit: de grondwatermeter die je passeert laat zien hoe succesvol deze zijn. Inmiddels komen de oude planten weer terug en zijn er diverse kruidenakkers; ook zijn er bijzondere vogels als de zeearend, raaf, sperwer, valken, witte kwikstaart e.a. gezien. Je loopt een flink stuk langs de rand van de Tempelstukken: op diverse plekken gaat er een zijpaadje het veld in, een doorgaande route is er niet. Maar even kijken kan altijd!

Over de herkomst van de naam “Tempelstukken” is weinig bekend. Misschien zijn ze vernoemd naar de boerderij De Grootte Tempel, die bij het in cultuur brengen van dit gebied in de middeleeuwen in de omgeving stond. (En of die op een oude religieuze plek stond?)

8. *Na de eerste brug rechtdoor naar een tweede brug, deze over De Slokkert (km 4,6). Op dit stuk passeer je de Grondwatermeter; zie het Infopaneel.*
9. *Ca 200 m na de oversteek van De Slokkert rechts (km 4,9, het eerste pad). Volg dit pad over ca 600 m. Kort na een scherpe bocht naar links het eerste pad rechts km 5,5).*
10. *Daarna weer het eerste pad rechts (na ca 600 m, km 6,1). Dan ca 1 km rechtdoor naar een kruispunt; volg hier het hoofdpad naar links (km 7,1).*
11. *Volg dit pad (de Broekdijk) steeds rechtdoor tot er een verharding van klinkers begint (na ca 1,9 km) (km 9,0): sla daar rechtsaf naar een graslandje.*
12. *Over het graslandje iets rechts aanhouden naar het eind; daar het pad volgen het bos in (km 9,15). Dit paadje gaat over een dijkje langs een water.*
13. *Nu even opletten: na ca 100 m gaat er links een vaag paadje steil het dijkje af (km 9,25): volg dit. (Let op: als je te ver bent zie je pal naast je aan de linkerkant achter de bosjes een weiland!!)*
14. *Onder aan het dijkje (bij een boom met een stalen trap) op het pad rechts. Volg dit pad steeds rechtdoor, en kruis na ca 300 m de klinkerweg (de Norgerweg, km 9,6). Rechtdoor het bos in. (N.B. Loop je de korte route en vermoed je dat het schouwpad langs de Slokkert niet toegankelijk zal zijn of zie je op tegen de klim over het hek van punt 17? Ga dan op kruising rechtsaf langs de Norgerweg en pik na ca 500 m de route weer op bij de picnictafels, zie punt 17.)*
15. *Op ca 300 m na de klinkerweg kom je bij een kruising met een asfaltweg (km 9,9); hier rechtsaf, het onverharde pad langs de bosrand op.*
16. *Bij de kruising met het fietspad (na ca 500 m, km 10,4) schuin rechtdoor het graspad op. Na 50 m steek je een beekje over, De Slokkert.*

Keuze tussen de korte en de lange route.

Net over De Slokkert moet je kiezen: rechtsaf voor een korte route direct terug naar Veenhuizen, of linksaf voor een langere langs het Fochteloërveen. In beide gevallen wandel je een stuk over het schouwpad langs De Slokkert: een bijzondere belevenis vanwege de

fraaie natuur en de rust (let op dat je de reeën niet te zeer verstoort!). Bij de kerken van Veenhuizen ontmoeten de routes elkaar weer.

De korte route.

Voor de korte route ga je over de beek rechtsaf. Je komt je na het schouwpad langs het Vierde Gesticht; daarna naar het "centrum" van Veenhuizen met diverse sociale voorzieningen ("centrum" tussen aanhalingstekens omdat de kolonie door zijn opzet geen duidelijk herkenbaar centrum heeft). Hier tref je de langere route weer.

17. Ga voor de korte route aan de overzijde van De Slokkert rechtsaf en volg het schouwpad langs de beek. Klim na ca 800 m over het hek (ca 1 m hoog) en steek de asphaltweg (de Norgerweg) schuin naar links over naar de picnictafels (km 11,3).
18. Volg het fietspad naar links over ca 300 m, dan rechtsaf de sloot over en rechtdoor op de Eikenlaan langs de bosrand (km 11,7).
19. Na ca 700 m een kruispunt met een paar paden en een sloot (km 12,4); nog even rechtdoor. Dan (na ca 300 m) het brede pad links in (km 12,8). Aan je rechterhand ligt in het bos Het Vierde Gesticht.

Langs het Vierde Gesticht.

De Veenhuizer begraafplaats staat ook bekend als het Vierde Gesticht. De bijnaam is voortgekomen uit de situatie dat hier ook de verpleegden werden begraven die tijdens hun verpleegtijd overleden. Dat gebeurde als hun nabestaanden geen geld over hadden voor hun begrafenis elders of als die alle contact hadden verbroken; ook konden ze onbekend zijn. Uit het Vierde Gesticht was geen ontslag mogelijk!

20. Na de afslag ca 600 m rechtdoor naar het eind op een T-kruising (met de Meidoornlaan; km 13,4); daar rechts. Het pad gaat na ca 250 m over in een verharde weg (horeca bij de boerderij). Op de kruising vlak daarna links de Kerklaan in (km 13,8).
21. Bij de voormalige katholieke kerk ben je in het "centrum" van Veenhuizen. Op de hoek met de Ingenieur Mentropweg direct na de kerk (km 14,6) ontmoet je de langere route weer. Ga verder bij punt 41.

De lange route

Voor de lange route ga je over de beek en linksaf het schouwpad op. Je komt na het schouwpad uiteindelijk bij de Kolonievaart en gaat dan langs de rand van het Fochtelooërveen door het Bankenbosch naar het "centrum" van Veenhuizen.

22. Ga over De Slokkert links en volg het schouwpad tot het einde (km 11,4). Naar links het bruggetje over naar de (verharde) weg, De Fledders. (NB: is het schouwpad niet toegankelijk? Ga dan even terug naar de kruising met het fietspad (pnt 16; km 10,4); daar rechtsaf langs het fietspad naar de verharde weg De Fledders. Hier ca 100 m naar rechts en het (tweede) pad links in (km 12,3). Je bent weer op de route bij pnt 24, de totale route blijft even lang.)

23. Op de weg (De Fledder) ca 25 m naar links, dan het pad rechts in (km 11,5).

24. Na ca 600 m komt een fietspad van rechts en gaat met je mee (km 12,2); jij gaat nog steeds rechtdoor. Ca 400 m daarna een driesprong (km 12,7), het fietspad buigt schuin naar links. Ga hier rechtsaf. Steek een beekje, De Slokkert, over en volg het doorgaande pad (d.w.z. houdt op het kruispunt links aan (km 13,1). Rechtdoor naar de Kolonievvaart (km 13,8).

De Kolonievvaart

De Kolonievvaart was jarenlang de levensader tussen Veenhuizen en de rest van de wereld. Oorspronkelijk gegraven voor de aanvoer van bouwmaterialen en levensbehoeften, maar toen bleek dat de reis per koets naar Assen zeer zwaar was kwam er al spoedig een bootdienst en werd het kanaal de hoofdverbinding. Pas bij de introductie van de bus vele jaren later veranderde dit.

25. Bij de Kolonievvaart even naar links en over de brug rechts naar de parkeerplaats (km 14,0). Je komt in Het Bankenbosch.

Het Bankenbosch en het Fochteloërveen

Tot in de eerste helft van de 20ste eeuw was dit gebied een open deel van het Fochteloërveen, daarna was het onderdeel van het herbebossingsproject van de Woeste Gronden. Je ziet sporen van beide: bossen met bomen in strakke rijen, daartussen veenvennen en uitgestrekte open heidevelden. Een prachtig beeld van hoe het landschap hier vóór de herbebossing en de stichting van de Kolonie heeft uitgezien!

Het Fochteloërveen is een uitgestrekt natuurgebied, een van de laatste hoogveengebieden in Europa. De stilte en weidsheid van het gebied maken het extra aantrekkelijk voor de kraanvogel, die hier een geschikt broedgebied heeft gevonden. Ook andere dieren als slangen voelen zich hier thuis, evenals planten als zonnedauw. Prachtig om doorheen te wandelen!

26. Bij de parkeerplaats linksaf en over ca 900 m rechtdoor naar het Esmeer (km 15,2). (Onderweg zie je een Herdenkingsbos rechts; zie het infopaneel). Links achter de bosrand diverse veenvennen.

27. Bij het Esmeer rechtsaf en steeds rechtdoor langs de bosrand naar de uitzichtstoren (km 16,7); daar rechtsaf en steeds rechtdoor naar de Kolonievvaart km 18,1).

28. De vaart niet oversteken, maar linksaf langs het fietspad. Met het fietspad mee de bocht naar links door (km 18,7).

29. Na de bocht het (eerste) bruggetje rechts over en over die brug links.

30. Na ca 500 m met het pad mee naar rechts langs de rand van het veen (km 19,3). Rechtdoor, na ca 800 m met het pad mee naar rechts (km 20,0).

31. Na 400 m maakt het pad een bocht naar rechts; 400 m daarna kom je bij een vennetje waar het pad een cirkel omheen maakt (km 20,8). Maak de cirkel voor $\frac{3}{4}$ (of $\frac{1}{4}$!) en ga linksaf.

32. Dan kom je op een T-kruising (km 21,6); schuin voor je de gevangenis Bankenbosch.

De gevangenis Bankbosch

Kort na de Tweede Wereldoorlog werden op de plek waar nu de gevangenis Bankbosch staat barakken neergezet waarin dienstweigeraars werden opgesloten die weigerden uitgezonden te worden naar (destijds) Nederlands-Indië. Toen de oorlog daar tot een eind kwam werden de barakken gevuld met souterneurs en dienstweigerende Jehova's Getuigen, in de 60-er jaren ook met verkeersovertreders. Na een modernisering in de 70-er jaren werden hier o.a. langgestraften opgesloten. Klein Bankbosch fungeert nu vooral als gevangenis voor ernstige recidivisten; ook is het een jeugdgevangenis. Groot Bankbosch was tot 2014 een strafgevangenis, daarna zijn er tijdelijk asielzoekers opgevangen.

33. *We willen om Bankbosch heen. Ga daarvoor op de T-kruising rechtsaf (km 21,8), dan het eerste pad links (km 21,9). Vervolgens het eerstvolgende pad weer links naar het hek van de gevangenis (km 22,2); daar rechts (telkens na ca 200 m). Kort daarna kom je bij de (verharde) toegangsweg naar Bankbosch langs de Schaaphokswijk (km 22,3): daar linksaf.*
34. *Even verderop maakt de asfaltweg een bocht naar links naar de ingang van de gevangenis (km 22,6); ga hier rechtdoor en volg het onverharde pad naar de rand van het veen (km 22,9).*
35. *Ga met pad door de bocht naar rechts en rechtdoor naar een T-kruising met het fietspad (km 23,2); hier rechts.*
36. *Na ca 150 m het eerste pad links (km 23,3). Na een scherpe bocht naar rechts loop je langs een water. Neem na die bocht het eerste zijpad links (na ca 500 m, km 24,1).*
37. *Ga dit pad in en volg het tot het eindigt op een T-kruising (km 24,9).*
38. *Linksaf naar het einde van dit pad een T-kruising (tegen een brede sloot, km 25,8).*
39. *Op deze T-kruising rechtsaf en rechtdoor naar de Kolonievart (km 26,2).*
40. *Kruis de vart en de Hoofdweg, en ga rechtdoor de Kerklaan in. Je bent in het "centrum" van Veenhuizen.*

Beide routes weer samen.

Langs kerken, bedrijven en paleizen.

Na de oversteek kom je op de Kerklaan bij de voormalige katholieke kerk weer samen met de korte route. Vanaf de katholieke kerk passeer je de hervormde Koepelkerk en de synagoge (de synagoge en de katholieke kerk zijn buiten gebruik). En je gaat achter Klein Soestdijk langs: de woning van de hoofddirecteur van de kolonie aan de Hoofdweg (met een klein ommetje ga je voorlangs). Vanwege het aanzien en de uitstraling van de villa kreeg deze de bijnaam Klein Soestdijk – in de loop der tijd is die naam ook op het gebouw verschenen.

Dan kom je door het Maallustcomplex. Een gebied met diverse bedrijfjes om de kolonie zelfvoorzienend te maken en faciliteiten voor het personeel en de organisatie waaronder een Ontspanningszaal, het voetbalveld en een hotel voor belangrijke gasten. Langs de oude molen, waar nu bierbrouwerij Maallust op volle toeren draait – met proefmogelijkheid (een aantal dagen per week). Ook langs kaasmakerij Kaaslust, frietzaak Piepers en Paupers en enkele andere bedrijfjes.

41. Op de Kerklaan zie je na ca 100 m rechts voor je de voormalige katholieke kerk. Op de hoek met de Ingenieur Mentropweg) ben je weer samen met de korte route. Ga aan de overzijde van de Kerklaan het park in naar de protestantse Koepelkerk. Rechtdoor achter Het Verenigingsgebouw en Klein Soestdijk langs (km 14,5/26,3). (Je kunt ook voor de gebouwen langs, maar dan verhard! En sla op tijd af voor het Maallustcomplex.) Langs het voetbalveld, steeds ongeveer rechtdoor over het wandelpad naar het kanaal, de Vijfde Wijk (km 15,4/27,2).

Op naar het Tweede Gesticht.

Je komt bij de weg die vernoemd is naar de man die dit alles op zijn geweten heeft: generaal Johannes van den Bosch. Je gaat in rechte lijn naar het Tweede Gesticht en wordt zonder dat je het merkt ook heropgevoed met behulp van de (zeer) stichtelijke teksten op de huizen langs de weg als “Verdraagzaamheid”, “Hou en Trouw”, “Zorg en Vlijt”, “Toewijding”, “Leering door Voorbeeld”, “Een van Zin” en “Werkzaamheid”. Je begrijpt waarom de verpleegden zich in het algemeen zeer gedwee gedroegen!

Vlak vóór het Tweede Gesticht ligt rechts het Ambachtscluster: het gebied waar vroeger diverse bedrijven zijn opgezet om de verpleegden de nodige vaardigheden bij te brengen. Inmiddels zitten er diverse kleine private ambachtelijke ondernemingen: je vindt er o.a. een koffiebranderij, een fabrikant van houten keukens, een houtbewerker en een fietsenmaker.

42. Sla op de Johannes van den Boschweg rechtsaf; let op de opschriften op de huizen. Vlak vóór de toegangsdam naar het Tweede Gesticht kun je rechtsaf naar het Ambachtscluster (km 16,2/28,0), maar de route gaat rechtdoor naar de ingang van het Tweede Gesticht. (Indien de poort gesloten is ga je links- of rechtsom naar de achteringang van het gesticht.)

Het Tweede Gesticht

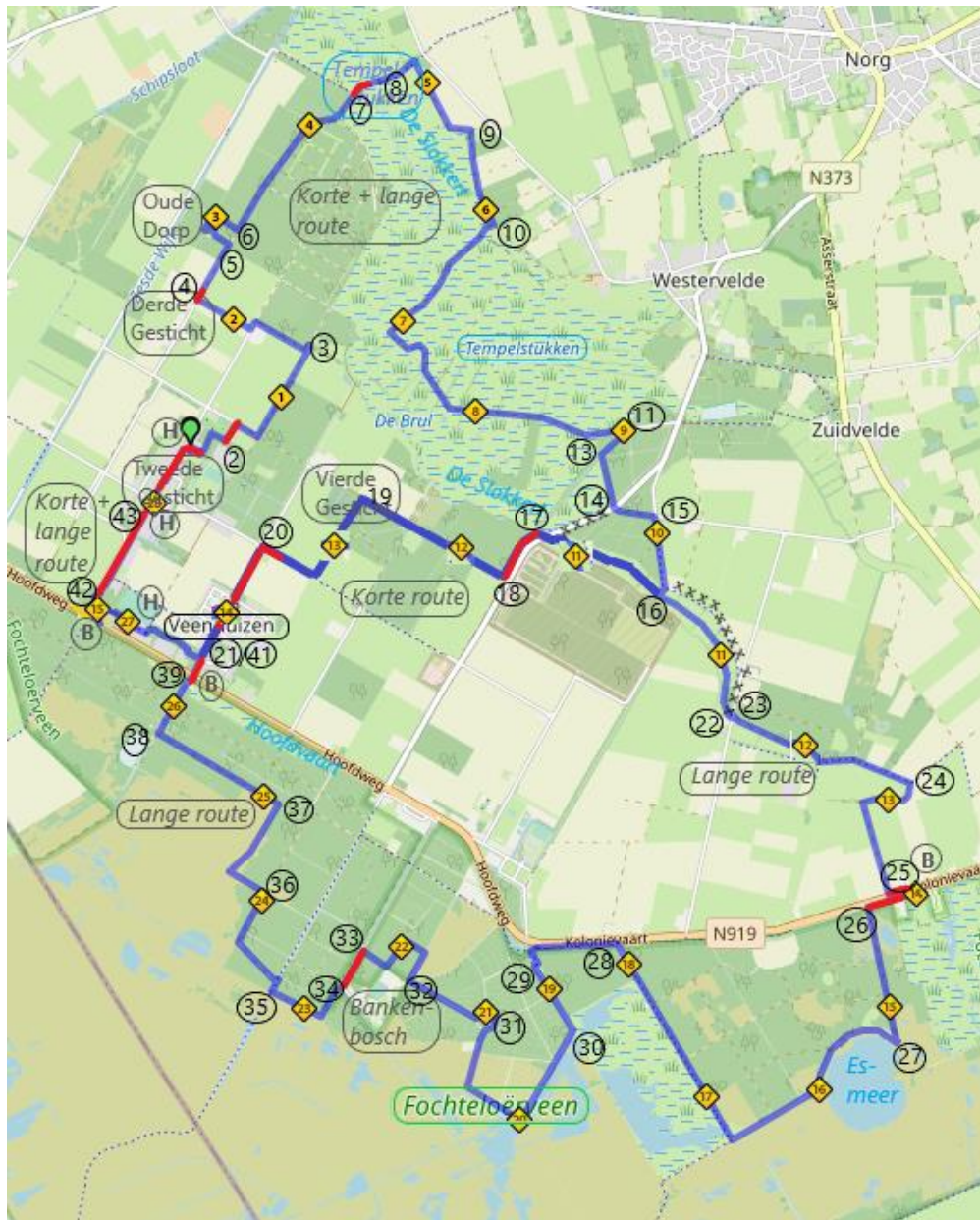
Dan loop je het Tweede Gesticht binnen. Dit gebouw verving in 1895 het oude gebouw uit 1823: dat was “tijdelijk” bedoeld. Het is gebouwd door de verpleegden zelf: een gebruikelijke manier om hen “zinvol” bezig te laten zijn. Het gebouw was op militaire leest geschoeid: strak vierkant, met een slotgracht, met kleine woningen aan de buitenzijde en grote leefruimten aan de binnenzijde. Bij “goed” gedrag mochten de verpleegden aan de buitenzijde wonen: ze hadden daar een eigen woninkje met tuintje en konden de buitenwereld zien. Indien ze zich “slecht” gedroegen moesten ze naar de binnenkant, waar ze in gemeenschappelijke zalen woonden. Bij ernstiger overtreding werden ze tot strengere straffen veroordeeld, zoals eenzame opsluiting in een speciale vleugel (in het “Gebouw met de Rode Pannen” aan de overzijde).

In 1965 is het Tweede Gesticht gesloten als gevangenis (de gevangenen zijn overgeplaatst naar een nieuw gebouw Esserheem iets verderop). Na jarenlange leegstand is in 2005 Het Nationaal Gevangenis­museum in dit gebouw gevestigd.

43. Als het museum geopend is kun je via de hoofdingang en de binnentuin naar de andere zijde van het Tweede Gesticht, dan via de Hospitaallaan terug naar het

startpunt (km 16,6/28,4). Buiten de openingstijden kun je links- of rechts om het gebouw.

Met dank voor de verkregen informatie aan Marian Nesse (Nivon), het Nationaal Gevangenis­museum en Wikipedia. Foto's en redactie: Nelleke Don.

Toelichting bij het kaartje:

- Nummers in rondjes: nummers in de routebeschrijving
- Nummers in geel: km's vanaf het startpunt
- Blauwe lijn: onverhard; rode lijn: verhard.
- xxxx Omleidingen
- B: bushalte; H: horeca